

BIJDRAGE

ROBBE MEERPOEL

SLACHTOFFER VAN COMMUNISTISCHE TERREUR? DE MOORD OP HERMAN DE VOS, 13 SEPTEMBER 1944

DE ZAAK HERMAN DE VOS

In maart 2017 stond op de Aalsterse gemeenteraad een voorstel op de agenda om een nieuwe straat tot Herman De Vosstraat te dopen, vernoemd naar de Aalstenaar die in september 1944 terechtgesteld werd door leden van een lokale verzetsgroep. Niettegenstaande het negatieve advies van de sectoriële deelraad cultureel erfgoed werd het voorstel met een ruime meerderheid goedgekeurd.¹ Dit negatieve advies kwam er vanwege het lidmaatschap van Herman De Vos bij het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij was lid van de organisatie tot 1942. Na de bevrijding van de stad op 3 september 1944 werd hij om die reden beschuldigd van collaboratie en door verzetsleden aangehouden. Samen met zes andere verdachten van collaboratie werd hij echter door de krijgsauditeur vrijgelaten op 13 september 1944. Toch werd De Vos bij zijn terugkomst in de stad opnieuw opgepakt door verzetsleden. Daags nadien werd het levenloos lichaam van de Vlaamsgezinde onderwijzer teruggevonden in de buurt van het kerkhof van het nabijgelegen Haaltert.²

---

¹ L. Van der Helst, De moord op Herman De Vos, in: *Mededelingen van de VVAK*, jg. 45, 2018, nr. 1, pp. 18-21.

² F. Van Campenhout, *Vos, Herman De*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, p. 3572.

< Herman De Vos, s.d. [ADV, VFA 5042]

Geweld tegen verdachten van collaboratie was legio bij de bevrijding. Lokale autoriteiten slaagden er niet altijd in de openbare orde te bewaren. Het waren daarom vaak de verzetsorganisaties zelf die de orde probeerden te herstellen. Ze gingen over tot het oppakken van verdachten van collaboratie, die in interneringscentra werden opgesloten. Daar waren ze relatief veilig voor de straatrepressie. Maar er waren ook verzetsleden die uit waren op wraak, wat zich niet zelden manifesteerde in geweld. De Belgische magistratuur stond voor een niet eenvoudige evenwichtsoefening. Het geweld vormde immers een ernstige bedreiging voor de openbare orde maar was, zoals historica Jan Julia Zurné het stelde, in zekere zin een begrijpbare reactie na jaren van bezetting en repressie. Meestal kwam het dan ook niet tot een volwaardig onderzoek.³

Vanaf het einde van de jaren 1940 werd het onderzoek naar sommige door het verzet gepleegde misdrijven toch heropend. Hierbij kregen ook enkele gevallen van (dodelijk) geweld tegen verdachten van collaboratie een gerechtelijk gevolg. Zo was er in 1951 een zeer gemediatiseerd proces over de terechtstelling van vijf verdachten van collaboratie in Tongeren, kort na de bevrijding van de stad. De verzetsleden die verantwoordelijk waren voor deze terechtstelling werden niet veroordeeld en kregen amnestie.⁴ De besluitwet van 22 juni 1945 stelde immers de termijn vast waarbinnen gepleegde misdrijven nog als verzetsdaden konden beschouwd worden en dus onder de amnestiewet vielen, als de periode vanaf het begin van de bezetting tot veertig dagen na de definitieve bevrijding van de plaats waar het misdrijf was gepleegd. Wanneer het gepleegde misdrijf nog niet berecht was, kon het parket beslissen of de besluitwet al dan niet van toepassing was.⁵

3 J.-J. Zurné, Unpunishable crimes? The Belgian judiciary and violence against collaborators 1944-51, in: *European Review of History*, jg. 26, 2018, nr. 3, pp. 453-455.

4 A. Clercx, *Onder invloed van de bevrijding. Tongeren, 9 september 1944*, Universiteit Gent, departement Geschiedenis, Masterproef, 2016.

5 J.-J. Zurné, *Tussen twee vuren. Gerecht en verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Tiel, 2017, pp. 170-171.

Ook in Aalst werd aanvankelijk geen onderzoek geopend naar de moord op Herman De Vos. Toch was het een publiek geheim in de stad wie voor de dood van de onderwijzer verantwoordelijk was, namelijk de 'Vliegende Brigade'. Deze organisatie werd opgericht door de lokale verzetsorganisaties en enkele leden van het vooroorlogse stadsbestuur. Eén van hen was liberaal schepen Gustaaf De Stobbeleir. Hij had zich tijdens de bezetting bij het Onafhankelijkheidsfront (OF) aangesloten nadat hij door de bezetter uit zijn schepenambt werd ontzet.⁶ De Vliegende Brigade kreeg als opdracht het aanhouden van de gevaarlijkste verdachten van collaboratie. Ze werd samengesteld uit mannen die afkomstig waren van verschillende verzetsorganisaties, maar die na september 1944 allen lid van het OF waren. De Vliegende Brigade speelde in en rond de stad een belangrijke rol in de septemberdagen van 1944 en was verantwoordelijk voor verschillende daden van geweld tegen verdachten van collaboratie, waaronder de moord op Herman De Vos.

Het was pas wanneer in mei 1945 ook liberaal schepen Pierre Cornelis werd vermoord door wat nog restte van de Vliegende Brigade, dat een onderzoek werd geopend naar de rol van de groep in het geweld tegen verdachten van collaboratie bij de bevrijding. Door verklaringen van verdachten in het onderzoek naar de moord op schepen Cornelis kwam ook de zaak De Vos aan het licht. De zaken Cornelis en De Vos werden respectievelijk in september 1948 en september 1950 behandeld aan het hof van assisen in Gent. In tegenstelling tot de Tongerse casus werden de verzetsleden van de Vliegende Brigade wel veroordeeld.⁷

Het verzet in Aalst kreeg door de twee processen dan ook te kampen met een negatief imago. De verschillende verzetsorganisaties probeerden daarom afstand te nemen van de Vliegende Brigade en schoven alle verantwoordelijkheden in haar schoenen. De Vliegende Brigade werd voorgesteld als een groep ontspoorde verzetsleden die op eigen initiatief overging tot geweld. In kranten die lokale verzetsorganisaties uitgaven, werd reeds in december 1946 geschreven dat *"het gerecht de zaak Cornelis tegen de weerstand zou uitspelen, terwijl het een individuele aanslag was waarvoor geen opdracht werd gegeven door een verzetsorganisatie"*. Van de zaak De Vos was op dat moment nog geen sprake.⁸ Wanneer ook deze moord onderzocht werd, kreeg het verzet een nieuwe kaakslag te verwerken. De casus Herman De Vos werd gebruikt om de *framing* van de naoorlogse repressie als *'een repressie zonder maat of einde'* kracht bij te zetten en de rol van het verzet daarin te criminaliseren.

⁶ Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Gustaaf De Stobbeleir'.

⁷ Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Akte van beschuldiging'.

⁸ Verslag der massa-meting van 12 december, in: *De Weerstand*, 22 december 1946.

Hierbij werden vooral de (vermeende) banden tussen de Vliegende Brigade en de lokale communistische partij (KP) benadrukt. De leden van de Vliegende Brigade waren immers lid van het lokale OF, een verzetsorganisatie opgericht door de KP tijdens de bezetting. Bovendien waren twee leden van de Vliegende Brigade eveneens partijlid van de KP. Dit was een belangrijk aspect bij het proces in 1950. De relatieve vrede tussen links en rechts na de bevrijding was immers van korte duur. De bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog had slechts een kort intermezzo gevormd in het latente anti-communisme van de Belgische magistratuur, dat twee jaar na de bevrijding volledig terug was. Met de ontluikende Koude Oorlog diende er zich bovendien een nieuw conflict aan.⁹

In deze context werd de Vliegende Brigade tijdens het proces voorgesteld als een radicaal communistische organisatie die louter terreur wilde zaaien. De banden met de KP werden sterk benadrukt, wat een smet wierp op het imago van de partij in Aalst.¹⁰ De KP distantieerde zich echter volledig van de groep en het bleef stil rond het proces in de partijcommunicatie. De partij ondersteunde de groep niet tijdens het proces, iets wat ze in de Tongerse casus wel deed. De partizanen die verantwoordelijk waren voor de terechtstelling van vijf verdachten van collaboratie in de gevangenis van Tongeren werden verdedigd door advocaten die aan de partij verbonden waren.¹¹ Desondanks werd de Vliegende Brigade voorgesteld als een organisatie die nauwe banden onderhield met de lokale KP. Deze beeldvorming ontstond tijdens het proces en werd door de pers overgenomen. Hierdoor werd het de dominante weergave van de groep.¹² In latere publicaties werd dit beeld bestendigd doordat historici de berichtgeving in de pers vaak als (enige) bron gebruikten om de activiteiten van de Vliegende Brigade te reconstrueren.¹³

Het debat over de moord op De Vos is sterk gepolitiseerd en steunt grotendeels op wat tijdens en na het proces door de pers naar buiten werd gebracht. Dit artikel wil een nieuw licht werpen op de moord aan de hand van het archief van het gerechtelijk onderzoek en het assisenproces dat daaropvolgend werd gevoerd in Gent. Zo wil het bijdragen aan een meer genuanceerd beeld van een belangrijke casus van geweld tegen verdachten van collaboratie tijdens de bevrijdingsperiode van 1944. De procesdossiers vormen de basis van dit artikel. Onder meer ondervragingen en verklaringen

⁹ J.-J. Zurné, *Tussen twee vuren* [...], pp. 170-171.

¹⁰ W. Robberechts, *De partizanen van het Bevrijdingsleger in volle bedrijvigheid te Aalst: Het gewapend verzet te Aalst (1940-1945)*, Universiteit Gent, departement Geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 2001, pp. 145-151.

¹¹ A. Clercx, *Onder invloed van de bevrijding* [...].

¹² Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Losse krantenknipsels'.

¹³ Er zijn bijvoorbeeld de masterproef van Robberechts en het boek van De Decker en Mertens: W. Robberechts, *De partizanen van het Bevrijdingsleger in volle bedrijvigheid te Aalst* [...], pp. 145-151.; C. De Decker & A. Mertens, *Erembodegem: één dorp, twee oorlogen*, Erpe-Mere, 2005, pp. 237-240.

van verdachten zijn belangrijke bronnen. Wat de verdachten verklaarden verschilde immers van wat naar buiten werd gebracht en later het dominante verhaal werd.

Hierbij staan twee belangrijke kwesties centraal. In eerste instantie wordt onderzocht hoe de Vliegende Brigade zich verhiel ten opzichte van de andere verzetsorganisaties en wat het aandeel van deze verzetsorganisaties was in het neerschieten van Herman De Vos. Hierbij komen vooral de tegensprekelijke elementen uit de verklaringen van de verdachten aan bod. De leiders van de verschillende verzetsorganisaties distantiëerden zich volledig van wat ze als een ontspoorde groep verzetsleden omschreven. De leden van de Vliegende Brigade schoven de verantwoordelijkheid voor de moord daarentegen in de schoenen van de leiders van het verzet. In tweede instantie wordt de relatie tussen de Vliegende Brigade en de KP geanalyseerd en de rol van de partij onderzocht.¹⁴

HERMAN DE VOS, EEN KORTE SCHETS

Herman De Vos, geboren in Geraardsbergen in 1897, vestigde zich met zijn gezin in de stad Aalst. Hij ging er aan de slag als onderwijzer in het Sint-Maarteninstituut. De Vos stond gekend als overtuigd flamingant en sloot zich in de loop van de jaren 1930 aan bij het VNV. Hij vergaarde er vooral bekendheid als medeoprichter van de gezinsorganisatie Vlaamsche Kinderzegen.¹⁵ Als vader van elf kinderen lag hij samen met andere Aalsterse Vlaams-nationalisten Bert d'Haese, Staf Van Nuffel en Jef Scheirs aan de basis van deze organisatie in 1937.¹⁶ Het waren vooral Van Nuffel en De Vos die uitgroeiden tot de spilfiguren van de organisatie.

De Vlaamsche Kinderzegen wierp zich op als tegenhanger van de unitaire Bond der Kroostrijke Gezinnen (thans Gezinsbond). Ze wilde een Vlaams alternatief bieden voor de als francofoon gepercipieerde organisatie. Anders dan de Bond der Kroostrijke Gezinnen was de Vlaamsche Kinderzegen rechtstreeks verbonden met een politieke partij, namelijk het VNV.¹⁷ In dezelfde periode werden ook andere Vlaamsgezinde alternatieven opgericht voor verschillende organisaties zoals het Vlaams Economisch Verbond en het Vlaams Kruis als alternatief voor het Rode Kruis. Deze organisaties hadden daardoor een sterk Vlaams-nationalistisch karakter.¹⁸

Dat de Vlaamsche Kinderzegen zijn basis vond in Aalst had alles te maken met de aanwezige structuren van het daensisme. Hierdoor was de organisatie naast Vlaamsgezind ook sterk katholiek van inslag. In de eerste jaren na de oprichting was het een succesverhaal. De hoofdzetel lag aanvankelijk in Aalst maar verhuisde al snel naar Brussel.

14 A. Clercx, *Onder invloed van de bevrijding* [...].

15 F. Van Campenhout, *Vos, Herman De* [...], p. 3572.

16 G. Durnez & N. Bracke, *Vlaamsche Kinderzegen*, in: *NEVB* [...], pp. 3410-3411.

17 G. Durnez & N. Bracke, *Vlaamsche Kinderzegen* [...], pp. 3410-3411.

18 L. Van der Helst, *De moord op Herman De Vos* [...], pp. 18-21.

^ De oprichters en bestuurders van Vlaamsche Kinderzegen, ten huize van Herman De Vos, in 1939. Van links naar rechts: Max Lampaert, Emile Goethals, Frans Daeseleire, Staf Van Nuffel, Herman De Vos, Walter Bomans, x, Eugeen Top, mevrouw Fr. Godon-Staes, Albert Catry, Cyriel Poep, x, Rik Demoen, Louis Verlende. [ADV N, VFA11775]

Initieel konden enkel gezinnen met minstens zeven kinderen zich aansluiten, wat later verminderd werd tot vier kinderen. De Vlaamsche Kinderzegen telde in Aalst ongeveer 1200 leden in 1941. De gezinnen konden tijdens de Tweede Wereldoorlog genieten van onder andere extra vleesrantsoenen.¹⁹

In de loop van de bezetting laaide de strijd tussen de Vlaamsche Kinderzegen en de Bond der Kroostrijke Gezinnen terug hoog op met het monopolie op de voedselbedeling als inzet. Het was de Vlaamsche Kinderzegen die tijdens het eerste deel van de bezetting openlijk voor collaboratie met de bezetter koos. Hierbij nam de organisatie eveneens de ideologische waarden van de Nieuwe Orde over.²⁰ Tijdens het tweede deel van de bezetting kampte de Vlaamsche Kinderzegen echter vrij snel met financiële problemen en interne strubbelingen. Onder andere Herman De Vos nam uit onvrede met de gang van zaken binnen het VNV ontslag uit de partij in 1942.²¹

¹⁹ L. Van der Helst, *De moord op Herman De Vos [...]*, pp. 18-21.

²⁰ S. Gyselinck, *Vlaamse Kinderzegen (1937-1944). Een zegen voor het gezin?*, in: *ADV N-Medelingen*, nr. 59, 2018, pp. 14-16.

²¹ F. Van Campenhout, *Vos, Herman De [...]*, p. 3572.

Na de bevrijding kregen de leden de rekening gepresenteerd voor hun samenwerking met de bezetter. Van Nuffel ontsprong echter de dans en vluchtte naar Duitsland. Hij keerde later niet meer terug. Herman De Vos werd samen met vier andere onderwijzers van het Sint-Maarteninstituut door verzetsleden aangehouden in de septemberdagen van 1944.²² De vijf werden geïnterneerd in de Aalsterse Pupillenschool. Deze kazerne deed tijdens de bezetting dienst als gevangenis voor de Duitse bezetter. Bij de bevrijding gebruikten de verzetsorganisaties het gebouw voor het interneren van verdachten van collaboratie. De Pupillenschool was daarmee een van de drie tijdelijke interneringscentra in Aalst. In totaal werden er ongeveer 2000 verdachten van collaboratie geïnterneerd in deze centra in Aalst.

AALST NA DE BEVRIJDING: DE VLIEGENDE BRIGADE EN DE MOORD OP HERMAN DE VOS

De stad Aalst en omliggende gemeenten werden op 3 september 1944 bevrijd. De ontruimde *Kommandantur* en de Pupillenschool werden prompt door de verschillende verzetsorganisaties ingenomen. In de Pupillenschool werd door de lokale verzetsorganisaties een zogenaamde onderzoekscommissie opgericht. Ze was belast met het samenstellen van dossiers van verdachten van collaboratie en besloot welke verdachten aangehouden dienden te worden. Met schepen De Stobbeleir stond een lid van het OF aan het hoofd van deze commissie. Daarnaast bestond ze uit vertegenwoordigers van de stad en van de verschillende verzetsorganisaties. Bij de oprichting waren enkel het OF en het Geheim Leger betrokken, de twee grootste verzetsorganisaties in Aalst. In de praktijk waren eveneens de Witte-Brigade-Fidelio, Groep G en burgerlijke verzetsbeweging Erkentelijkheid vertegenwoordigd bij verschillende vergaderingen.²³

Om gevaarlijke verdachten op verafgelegen plaatsen aan te houden, richtte de onderzoekscommissie de Vliegende Brigade op. Naast het aanhouden van verdachten van collaboratie nam de groep eveneens deel aan gevechten tegen de Duitse achterhoede en het gevangennemen van Duitse soldaten in de brede regio rond de stad. De Vliegende Brigade fungeerde in derde instantie ook als persoonlijke lijfwacht van Léon Bocken.²⁴ Deze merkwaardige figuur was oorspronkelijk afkomstig van Tongeren en had zich na de Eerste Wereldoorlog in Londerzeel gevestigd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog sloot hij zich aan bij de KP en werd actief binnen de rangen van het OF, de verzetsorganisatie die door de KP werd opgericht in de herfst van 1941. Het opzet van deze organisatie was om alle verzetsinitiatieven te overkoepelen, onafhankelijk van de ideologische achtergrond. Het initiatief sloot aan bij de volksfrontpolitiek van de jaren 1930. Het OF groeide echter nooit uit tot de massaorganisatie waarop

— 22 L. Van der Helst, *De moord op Herman De Vos* [...], pp. 18-21.

23 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Alfons Van Der Heyden.

24 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verloop van de feiten'.

werd bedoeld. Niettemin kende ze een grote toestroom aan nieuwe leden tijdens het tweede deel van de bezetting. Deze nieuwe rekruten hadden diverse ideologische achtergronden waardoor communisten stilaan in de minderheid waren binnen het OF en de KP de controle verloor over de organisatie.²⁵

KP-lid Bocken was tijdens het tweede deel van de bezetting als verbindingsofficier verantwoordelijk voor het OF in Oost- en West-Vlaanderen. In het voorjaar van 1944 werd hij door de nationale leiding van het OF naar de Denderstreek gestuurd met als opdracht het gewapend verzet er verder uit te bouwen. Naast het opzetten van nieuwe verzetskernen hielp hij de al bestaande kernen te hervormen en bewapenen.²⁶ Net omdat hij door de nationale leiding van het OF naar de stad werd gestuurd, genoot hij veel aanzien onder de verschillende leiders van het verzet. Toch werd hij evenzeer sterk gewantrouwd. Het werd immers snel duidelijk dat Bocken zoveel mogelijk macht naar zich toe probeerde te trekken. Zo speelde hij een prominente rol in de onderzoekscommissie in de Pupillenschool en stond de Vliegende Brigade de facto onder zijn leiding. De verzetsleden waaruit de Vliegende Brigade aanvankelijk werd samengesteld, verving Bocken al vrij snel. In de plaats stelde hij vertrouwelingen aan die hij reeds tijdens de bezetting rond zich had verzameld. Eén van die vertrouwelingen had hij in de zomer van 1944 de opdracht gegeven om gewapende cellen vorm te geven met personen die zijn communistische gedachtegoed genegen waren. Op die manier probeerde hij zoveel mogelijk invloed te krijgen op het Aalsterse verzet.²⁷

De verzetsleden die Bocken aan de Vliegende Brigade toevoegde, kwamen uit verschillende verzetsorganisaties. Het merendeel kwam uit het OF, waar ook Bocken zelf lid van was. Daarnaast waren sommige leden tijdens de bezetting lid geweest van het Bevrijdingsleger en twee leden waren tijdens de bezetting achtereenvolgens lid van het Geheim Leger en de Belgisch Nationale Beweging. Deze laatste organisatie was in Aalst collectief overgegaan in Groep G tijdens het tweede deel van de bezetting. De Vliegende Brigade bestond dus uit personen van verschillende verzetsorganisaties, die zich na 3 september 1944 allen aansloten bij het OF. Tijdens de bezetting hadden ze zich hoofdzakelijk beziggehouden met de steun aan werkweigeraars, het verdelen van sluikpers en enkelen onder hen met kleine sabotageacties. Ze gingen met andere woorden niet over tot intermenselijk geweld tijdens de bezetting.²⁸ Dit veranderde na de bevrijding wanneer ze niet alleen deelnamen aan gevechten tegen de Duitse achterhoede maar zelfs overgingen tot het neerschieten van Herman De Vos.

— 25 M. Van Den Wijngaert, B. De Wever, F. Maerten, D. Luyten, P. Nefors, L. Vandeweyer & M. Beyen, *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2015, p. 211.

26 Dacob, Dossiers Politieke Controle Commissie, Dossier Léon Bocken.

27 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor René Van Der Veken'.

28 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verzetsdaden van de verdachten'.

^ Jozef Van Overstraeten, [jaren 1930]. [ADV, VQT 10/58]

Drie gebeurtenissen bepaalden het klimaat waarin deze moord plaatsvond. Op 7 september 1944 werd verzetsstrijder Leopold Linthout begraven in Aalst. Linthout was om het leven gekomen bij een confrontatie tussen verzetsleden en Duitse soldaten nabij de stad. De Duitse soldaten gaven zich liever niet aan verzetsleden over waardoor het tot een gewapend treffen met slachtoffers aan beide zijden kwam. De dood van Linthout zorgde voor een toenemende wrok tegen de collaboratie. Een tweede gebeurtenis was het bezoek van Aalsterse verzetsleden, onder wie leden van de Vliegende Brigade, aan het kamp van Breendonk. De verhalen die ze daar te horen kregen, zorgden voor nog meer polarisatie tussen verdachten van collaboratie en verzetsleden. Het was echter de derde gebeurtenis die cruciaal was. Ongeveer een week na hun aanhouding werd een twintigtal verdachten van collaboratie naar de krijgsauditeur in Dendermonde gebracht. Deze verdachten waren volgens de onderzoekscommissie de meest prominente collaborateurs van de stad. De krijgsauditeur liet echter zes van deze verdachten vrij op 13 september. Naast Herman De Vos keerde eveneens de bekende voorzitter van de Vlaamse Toeristenbond (VTB) Jozef Van Overstraeten die avond terug naar Aalst.²⁹

²⁹ Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verloop van de feiten'.

De terugkeer van de verdachten resulteerde in onbegrip en ongenoegen in de Pupillenschool, waar net een vergadering van de onderzoekscommissie aan de gang was. De vrijlating van de verdachten was hét gespreksonderwerp. De verzetsorganisaties voelden zich in de steek gelaten door het gerecht en konden geen begrip opbrengen voor de vrijlating.³⁰ Wanneer Bocken halfweg de vergadering arriveerde, bestond binnen de onderzoekscommissie een algemene consensus dat er een duidelijk signaal naar het gerecht moest worden gestuurd. Over wat dat precies inhield en het verdere verloop van de bewuste vergadering ontstond later onenigheid. Bocken beweerde tijdens het gerechtelijk onderzoek naar de moord op De Vos dat hij van de andere leden van de onderzoekscommissie het verzoek kreeg om de Vliegende Brigade in te schakelen om 'een daad te stellen', wat door de leden van de onderzoekscommissie natuurlijk werd ontkend.³¹ Bocken beweerde bovendien dat hierbij zelfs een naam werd genoemd, namelijk die van VTB-voorzitter Van Overstraeten.³²

Na de vergadering gaf Bocken aan René Van Der Veken, de toenmalige 'kapitein' van de Vliegende Brigade, en Louis De Wilde de opdracht om Van Overstraeten te executeren. Daarna deelden Van Der Veken en De Wilde de opdracht mee aan de overige leden, Raymond De Bom, Arthur Matthijs, Hippoliet Pauwels en Benoit D'Haeseleer. Er moest een duidelijk signaal naar het gerecht worden gestuurd door het neerschieten van een vrijgelaten verdachte, namelijk Jozef Van Overstraeten. D'Haeseleer uitte echter meteen gewetensbezwaren bij deze opdracht. Hij was op die manier de enige die zich vragen stelde bij het legitieme karakter van dodelijk geweld. De Wilde reageerde echter dat ze zich van het gerecht niets meer hoefden aan te trekken en dat het een opdracht van de onderzoekscommissie was.³³

Wanneer D'Haeseleer opnieuw bezwaren uitte, stelde De Wilde kordaat dat het een bevel was. Er werd hem verweten geen echte weerstander te zijn. De Bom reageerde agressief en zei hem dat hij als soldaat zijn overste moest gehoorzamen. Bovendien bedreigde hij D'Haeseleer zelfs met een terechtstelling indien hij de opdrachten van zijn overste niet gehoorzaamde. D'Haeseleer verklaarde later tijdens het gerechtelijk onderzoek dat hij bevreesd was voor De Bom en deze doodsbedreiging ernstig had genomen. Om hem toch gerust te stellen, vertelde leider Van Der Veken dat het slachtoffer een bekende collaborateur was.³⁴ Daarna maakte de groep zich klaar voor hun

---

30 Archief Penitentiare en Antropologische Dienst, Penitentiare dienst Sint-Gillis, Dossiers 585-587, Dossiers Raymond De Bom.

31 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoren leden van de onderzoekscommissie'.

32 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Léon Bocken'.

33 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verloop van de feiten'.

34 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Benoit D'Haeseleer'.

opdracht. Ze stapten in de wagen en De Wilde nam plaats achter het stuur, met naast zich Van Der Veken. Zoals opgedragen reed de groep naar het huis van Jozef Van Overstraeten. Eenmaal daar aangekomen bleek dat die niet thuis was. Van Overstraeten was op dat moment immers in het ziekenhuis waar zijn vrouw was opgenomen. De VTB-voorzitter ontsnapte met andere woorden bij toeval aan een terechtstelling.³⁵

Het was Van Der Veken die op dat moment het stuur van de wagen overnam en naar het huis van Herman De Vos reed en dus de beslissing nam om de onderwijzer neer te schieten.³⁶ Omstreeks 23u. belde De Wilde aan bij het huis van De Vos en riep dat er politie was. De oudste zonen van Herman die zelf reeds aan het slapen was, zaten op dat moment nog in de keuken. Zoon Jozef De Vos opende de deur en stond oog in oog met een gewapende man wiens gelaat half bedekt was met een witte zakdoek. Achter de man stonden nog twee andere gewapende personen. De mannen stapten het huis binnen en verzamelden de vrouw en de kinderen van het slachtoffer in de keuken. Herman De Vos werd meteen meegenomen naar buiten en kreeg de tijd niet om jas en schoenen aan te trekken. Tegen het gezin vertelden de mannen dat het louter om een ondervraging ging. Het slachtoffer nam nadien gedwongen plaats tussen de gewapende mannen op de achterbank van de wagen.³⁷

De groep reed het stadscentrum uit en stopte in een kleine veldweg achter het kerkhof van het naburige Haaltert. Tussen de velden stapten de mannen uit en De Wilde draaide de wagen om zodat ze gebruik konden maken van de koplampen. Het slachtoffer werd verplicht om plaats te nemen voor een doornhaag en stond oog in oog met zijn executiepeloton dat bestond uit De Bom, D'Haeseleer en Matthijs. Pauwels bleef aan de wagen staan en belichtte het gebeuren. De twee leiders, Van Der Veken en De Wilde, bleven eveneens aan de wagen staan. Op hun bevel schoot het drietal op De Vos, die in elkaar zakte. Voor De Bom was dit onvoldoende. Hij stapte naar De Vos en vuurde van dichtbij nog een salvo af op het lichaam.³⁸ Daarna keerden de mannen terug naar de Pupillenschool. In de wagen voelde De Wilde aan het wapen van D'Haeseleer. Wanneer hij voelde dat het warm was en er dus mee geschoten was, gaf hij D'Haeseleer een hand met de woorden: *"we zullen van u nog een echte maken"*. D'Haeseleer, die duidelijk onder zware groepsdruk handelde, verklaarde tijdens het onderzoek dat hij opzettelijk naast het slachtoffer had geschoten en werd net als Pauwels daarom niet veroordeeld.³⁹

— 35 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verloop van de feiten'.

36 Archief Penitentiaire en Antropologische Dienst, Penitentiaire dienst Sint-Gillis, Dossiers 585-587, Dossiers Raymond De Bom.

37 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verklaringen vrouw en kinderen van Herman De Vos'.

38 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verloop van de feiten'.

39 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-

De dag nadien werd het levenloze lichaam van De Vos gevonden. Het lichaam lag met de buik op de grond en was doorzeefd met kogels.⁴⁰ Van Der Veken rapporteerde de executie van De Vos bij Bocken. Wanneer hij hem vertelde dat het slachtoffer niet Van Overstraeten was, stelde Bocken dat dit niet belangrijk was, als de daad maar gesteld was. Van Der Veken zag echter al snel de ernst van zijn daden in en nam contact op met onderzoeksrechter Lefèvre, met wie hij tijdens de bezetting ook in contact had gestaan. Lefèvre was immers lid van het Geheim Leger en steunde tijdens de bezetting verzetsorganisaties vanuit zijn ambt. Na de bevrijding ging hij aan de slag bij het krijgsauditoraat. Van Der Veken vroeg aan de onderzoeksrechter of het mogelijk was om de zaak De Vos in de doofpot te stoppen aangezien verzetsleden verantwoordelijk waren voor de moord. Lefèvre stelde hem gerust en vertelde hem dat er op dat moment bij het parket weinig ambitie was om de dood van een verdachte van collaboratie te onderzoeken en al zeker niet om verzetsleden hiervoor te vervolgen.⁴¹

Tijdens het proces in 1950 verklaarde Lefèvre hierover dat men zich bij het parket weinig zorgen maakte om iemand die van collaboratie werd verdacht wanneer nog steeds tal van landgenoten het leven lieten in Duitse concentratiekampen. Wat het parket volgens hem wel bezighield, was het vermijden van nieuwe uitpattingen van geweld. Hij vroeg Van Der Veken dan ook om inlichtingen te verschaffen over de ware toedracht van de feiten. Lefèvre had namelijk een sterk vermoeden dat Van Der Veken betrokken was bij de moord. De onderzoeksrechter verklaarde tijdens het proces dat Van Der Veken hem daarna geen verdere informatie meer had bezorgd over de ware toedracht van de feiten.⁴²

AANHOUDENDE TERREUR NA SEPTEMBER 1944

Ondanks de geruststelling door onderzoeksrechter Lefèvre staakte Van Der Veken zijn activiteiten bij de Vliegende Brigade. Hij bleef wel aan de slag bij de lokale politie van Aalst, een functie waarin hij na de bevrijding werd aangesteld.⁴³ Als kapitein van de Vliegende Brigade werd hij opgevolgd door Louis De Wilde. Onder zijn leiding begaf de groep zich steeds meer in de onwettelijkheid en handelde ze steeds meer op eigen initiatief. Hierdoor nam de groep hoe langer hoe meer afstand van de andere verzetsorganisaties. Een week na de moord op De Vos ruilde ze zelfs de Pupillenschool als vaste uitvalsbasis voor de villa van Orthaire Caudron, voorzitter van landbouwvereni-

---

971, 'Verhoor Benoit D'Haeseleer'.

40 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Akte van beschuldiging'.

41 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor René Van Der Veken'.

42 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor onderzoeksrechter Lefèvre'.

43 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor René Van Der Veken'.

Reconstructie in april 1949 van de executie van Herman De Vos. Aan de wagen stonden René Van Der Veken en Louis De Wilde die in 1944 de leiding over de opdracht hadden. Het executiepeloton bestond uit Raymond De Bom, Benoit D'Haeseleer en Arthur Matthijs. De laatste

vluchtte tijdens het proces Cornelis naar Canada waar hij zich in 1949 nog steeds bevond. Bij de reconstructie werd hij daarom vervangen door een agent. Daarachter stond Hippoliet Pauwels die hier zijn versie van de feiten vertelde.

(Foto: Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/971, Foto's wedersamenstelling, Knipsel: ADVN, D4.02).

ging Redt U Zelve en op dat moment geïnterneerd in de Pupillenschool op verdenking van collaboratie. De familie Caudron werd verplicht in de kelder van het gebouw te verblijven terwijl de Vliegende Brigade de rest van het huis betrok. Vanuit deze villa ging de groep in de maanden nadien over tot gewapende acties, die door de andere verzetsorganisaties niet goed werden onthaald.⁴⁴

Zo bedreigde De Wilde procureur des Konings Rommel en onderzoeksrechter Goris van Dendermonde wanneer die een bezoek brachten aan de Pupillenschool na klachten over wanpraktijken. Samen met vier andere gewapende mannen stapte hij het kantoor binnen waar het duo dossiers aan het inkijken was. Hij richtte zijn wapen op de twee mannen en waarschuwde hen dat er slachtoffers zouden vallen wanneer opnieuw verdachten van collaboratie werden vrijgelaten. Hij kreeg hierdoor al snel de bijnaam 'Louis Pistool'. In de loop van november zorgde de Vliegende Brigade opnieuw voor opschudding in de stad omdat Louis De Wilde alle geïnterneerden van de Pupillenschool had laten ontsnappen. Hij deed dit uit onvrede met de verplichte ontwapening van het verzet.⁴⁵

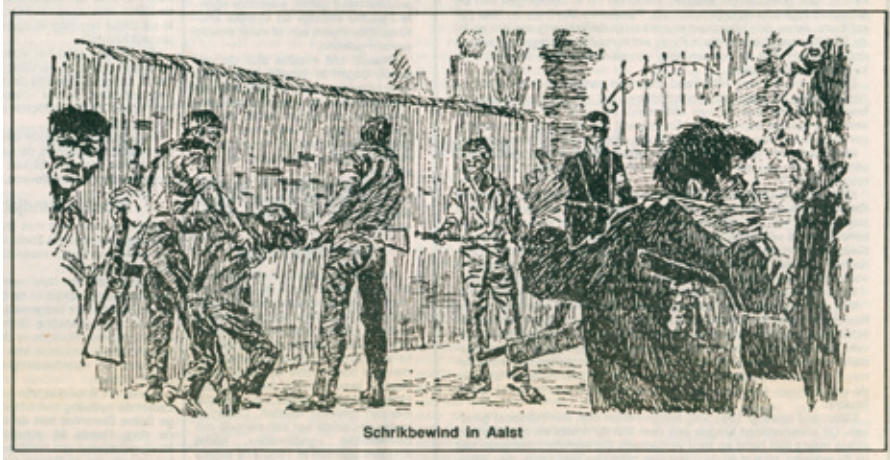
Deze drieste activiteiten van verzetsleden en andere gevallen van geweld tegen verdachten van collaboratie in Belgische interneringscentra deden heel wat ophef ontstaan. In 1945 beet de CVP zich vanuit de oppositie vast in de onwettelijke interneringen die hadden plaatsgevonden na de bevrijding en de wantoestanden die in verschillende interneringscentra zoals Aalst heersten. De partij eiste daarom een parlementaire onderzoekscommissie om deze wantoestanden aan het licht te brengen en de onwettige interneringen ongedaan te maken. De toenmalige minister van Justitie Marcel Grégoire, die zelf lid was van het OF, probeerde dit te vermijden door de afschaffing van de interneringen in het vooruitzicht te plaatsen. Volgens Wilfried Pauwels werden de onwettelijke interneringen op die manier ingezet als politieke pasmunt om te verhinderen dat een parlementaire onderzoekscommissie naar de toestanden in de interneringscentra werd opgericht. Dit zou immers niet alleen het volledige verzet schaden, maar ook de eigen organisatie van Grégoire in het bijzonder. Uiteindelijk kwam er geen parlementaire onderzoekscommissie. Maar in ruil voor de beloofde afschaffing van de interneringen, eisten de verzetsorganisaties een amnestiewetgeving die ervoor zou zorgen dat verzetsleden geen veroordeling zouden oplopen voor tijdens de bezetting en kort na de bevrijding gepleegde misdrijven tegen verdachten van collaboratie.⁴⁶

Na het vrijlaten van de verdachten begaven De Wilde en de andere leden van de groep zich naar de villa van Caudron. Pas twee weken later slaagden meer dan veertig rijks-

— 44 C. De Decker & A. Mertens, *Erembodegem: één dorp, twee oorlogen* [...], pp. 237-240.

45 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verloop van de feiten'.

46 W. Pauwels, *De Verdachten van September '44: Illegale interneringen tijdens de repressie*, Antwerpen, 1990, pp. 165-177.

^ Tekening bij de reeks *Het feest van de haat* over de gruweldaden tijdens de repressie, verschenen in 't Pallieterke, 26 april 1984. [ADVN, VY900002]

wachters erin de villa te ontruimen. Hierbij werd De Wilde gearresteerd. Hij slaagde er echter op een merkwaardige manier in de gevangenis van Sint-Gillis te ontvluchten en dook onder in Marseille. Hij kwam pas terug naar België van zodra hij door de Franse autoriteiten werd uitgeleverd aan het Belgische gerecht in het kader van het onderzoek naar de moord op Herman De Vos. Ook in Frankrijk kwam hij in tussentijd in opspraak voor zijn aandeel in criminele activiteiten.⁴⁷ Na de ontruiming van de villa van Caudron staakte de Vliegende Brigade haar activiteiten. Verschillende leden beseften dat ze het te bont hadden gemaakt. Naast Bocken bleven enkel De Bom en zijn schoonbroer Matthijs actief in de middens van het verzet. Daarnaast trad Dominique Walgraef steeds meer op het voorplan. Hij engageerde zich bij het OF in 1943 en werd in de zomer van 1944 bestuurslid van de lokale KP-afdeling.⁴⁸

Het was onder leiding van Walgraef dat De Bom en Matthijs samen met twee andere personen in mei 1945 liberaal politicus en oorlogsschepen Pierre Cornelis vermoordden. De rol van Matthijs was echter marginaal van aard, hij stond enkel op de uitkijk. Toch werden de moorden op De Vos en Cornelis later aan dezelfde daders toegeschreven, namelijk de Vliegende Brigade. Niettemin is er een wezenlijk verschil tussen beide moorden. Waar de executie van De Vos als een politieke misdaad kon beschouwd worden, was de moord op Cornelis een persoonlijke afrekening. Cornelis werd ten onrechte van collaboratie beschuldigd door Walgraef. Hij beweerde dat hij in mei 1943 door de Duitse bezetter werd gearresteerd na verraad van schepen Cornelis. De waar-

— 47 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Louis De Wilde'.

48 Dacob, Dossiers Politieke Controle Commissie, 'Dominique Walgraef'.

heid was echter dat Walgraef door de bezetter werd vrijgelaten na bemiddeling van schepen Cornelis, die hierdoor meer wist over het oorlogsverleden van Walgraef dan hem lief was. Walgraef had immers zelf twee verzetsleden verraden bij de bezetter en Cornelis was hiervan op de hoogte. Daarom gaf Walgraef de opdracht aan de Vliegende Brigade om Cornelis neer te schieten en hierbij zijn portefeuille te stelen. Walgraef vermoedde dat Cornelis daar compromitterende informatie in bewaarde. Bovendien probeerden ze op die manier de aanslag op een roofmoord te doen lijken.⁴⁹

HET PROCES: ANTICOMMUNISME BIJ JUSTITIE?

Na deze tweede moord heerste er een groot ongenoegen in de stad. In tegenstelling tot de terechtstelling van De Vos werd meteen een gerechtelijk onderzoek opgestart waarbij door verklaringen van onder andere Raymond De Bom ook de eerste moord aan het licht kwam. Arthur Matthijs die eveneens voor beide moorden verantwoordelijk was, bevond zich ondertussen al in Canada. Door de aanwezigheid van deze twee verzetsleden bij beide moorden werden ze alle twee aan hetzelfde collectief toegeschreven.

Tijdens het onderzoek naar de moord op Herman De Vos werd al snel de vraag gesteld wie de opdracht had gegeven voor de moord en dus de verantwoordelijkheid droeg. De leden van de Vliegende Brigade verklaarden allemaal dat ze louter de opdracht uitvoerden die ze van de onderzoekscommissie hadden gekregen. Zo werden ze verschillende keren gefeliciteerd door leden van de onderzoekscommissie na het uitvoeren van de opdracht. Daarenboven werd Louis De Wilde vijf dagen na de moord aangesteld als nieuwe kapitein van de Vliegende Brigade. Hiervoor had hij naar eigen zeggen de unanieme steun van de onderzoekscommissie nodig. Deze promotie toonde volgens hem dan ook aan dat hij en de acties van de Vliegende Brigade op de steun van de verschillende leiders van het lokale verzet konden rekenen.⁵⁰

De leiders van de verschillende verzetsorganisaties die zetelden in de onderzoekscommissie werden eveneens verhoord tijdens het onderzoek naar de moord. Ze ontkenden echter unaniem aanwezig te zijn geweest op de bewuste vergadering. Verschillende leden verklaarden dat ze geschokt waren bij het vernemen van het neerschieten van De Vos.⁵¹ Bovendien werd eerst de naam van Jozef Van Overstraeten genoemd en besloot de Vliegende Brigade zelf om Herman De Vos neer te schieten. Het was Van Der Veken die tijdens de actie had besloten om naar het huis van De Vos te gaan.⁵² Tijdens

— 49 Archief Penitentiare en Antropologische Dienst, Penitentiare dienst Sint-Gillis, Dossiers 585-587, Dossiers Raymond De Bom.

50 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Léon Bocken.

51 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoren leden onderzoekscommissie'.

52 Archief Penitentiare en Antropologische Dienst, Penitentiare dienst Sint-Gillis, Dossiers 585-587, Dossiers Raymond De Bom.

het gerechtelijk onderzoek verklaarde hij hierover dat De Vos verantwoordelijk werd gehouden voor het verraden van twee partizanen die in oktober 1942 Jozef Podevijn hadden neerschoten. Podevijn was commandant van de Fabriekswacht en eveneens lid van het VNV. De twee partizanen die hem neerschoten stierven later voor een Duits executiepeloton.⁵³

Dit verhaal bleek echter niet te kloppen want het was Leon De Langhe die het tweetal had verraden bij de Duitse bezetter. De Langhe, tijdens de jaren 1930 lid van de lokale KP-afdeling, raakte bij het begin van de bezetting in onmin met de andere partijleden. Het verraden van de twee partizanen werd dan ook vooral ingegeven door persoonlijke motieven. Bovendien was het bij de Gewapende Partizanen⁵⁴ bekend dat De Langhe hiervoor verantwoordelijk was. Er werd namelijk begin 1943 een aanslag tegen hem beraamd. Die kon echter niet plaatsvinden aangezien De Langhe aangehouden was door de Duitse bezetter in de context van gewapende overvallen.⁵⁵

Herman De Vos was met andere woorden niet verantwoordelijk voor de dood van de twee partizanen en werd als het ware bij toeval slachtoffer van een repressie-moord. De leden van de onderzoekscommissie benadrukten in hun verklaringen dan ook dat de Vliegende Brigade op eigen initiatief handelde. Ze schoven alle verantwoordelijkheid op Bocken en de groep af.⁵⁶ Dit was een niet te verwaarlozen aspect van het proces. Volgens de besluitwet van 22 juni 1945 kon de moord op De Vos immers nog steeds als een verzetsdaad worden beschouwd door het parket. De termijn waarbinnen door het verzet gepleegde misdrijven als verzetsdaden konden erkend worden, liep immers tot veertig dagen na de bevrijding van de plaats waar het misdrijf plaatsvond. Het parket koos er hier toch voor om de verantwoordelijke daders te vervolgen. Drie elementen waren hierbij doorslaggevend. De eerste verzwarende factor was de moord op Cornelis in mei 1945, acht maand na de bevrijding. Mocht de moord op Cornelis niet hebben plaatsgevonden, was de kans reëel dat de leden van de Vliegende Brigade amnestie hadden gekregen voor hun aandeel in de moord op De Vos. Een tweede verzwarende factor was de perceptie van het eigengereide optreden van de Vliegende Brigade en het op eigen initiatief neerschieten van De Vos. De leden van de onderzoekscommissie ontkenden unaniem deel uitgemaakt te hebben van de bewuste vergadering en minimaliseerden op die manier hun eigen rol.

53 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor René Van Der Veken'.

54 Verzetsorganisatie opgericht door de Kommunistische Partij van België (KP). Anders dan het OF was het initiële doel meteen om met alle mogelijke middelen tot geweld over te gaan. Tijdens de eerste fase van de oorlog bestond de organisatie hoofdzakelijk uit leden van de partij, en dus communisten.

55 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Leon De Langhe'.

56 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoren leden onderzoekscommissie'.

DE BEVRIJDINGSMOORD op Herman De Vos uit Aalst

Slachtoffer van communistische terreur
De verschillende verdachten

Dat allerlei veranderingen worden gedaan in verband met de aanhouding der verdachten in de moord op onderwijzer Herman De Vos te Aalst en omgeving is best te begrijpen. En het zal wellicht niemand verwonderen dat de moordenaar

Waarom werd dhr De Vos door communisten vermoord ?

III

DE FRATSEN VAN "FIDELIO"

Het was Marcel Cochin die in 1919 in het blad der communisten van Frankrijk schreef : « Wanneer de Terreur zich wil ontdoen van haar gevaarlijke tegenstanders dan beschuldigt zij deze van omkoperij, van samenwerken met de vijand, van moreel verraad, enz... » Waarschijnlijk hebben de intellectuele communisten van het O. F. te Aalst, net zoals als de Rode Beulen die optreden in de Pupillenschool, dat nooit gelezen, maar ze hebben het in alle geval heel goed — misschien behoort dat tot het communistisch — in de praktijk gesteld. Nu we een algemeen beeld gegeven hebben van wat er in de Pupillenschool zo al gebeurde zal daar wel niemand meer aan twijfelen. De Communistische Terreur te Aalst heeft haar tegenstanders van de onvoorgelukkigste missies beschuldigd, opgesloten en onschadelijk gemaakt, gebruik makende van de roes en de ophitsende atmosfeer der betrijdingsdagen. Niemand waggde het toen te protesteren.

Waarom werd dhr De Vos door communisten vermoord ?

De gruweldaden in de Pupillenschool te Aalst

II

Met afgrijzen hebben we destijds geluisterd naar de verhalen over al de gruwelen, die gebeurd zijn in de Duitse concentratiekampen. En er zal wel niemand gesonden worden om die daden van Duitsers tegenover weerloze gevangenen, evenals de misdrijven van gevangenen op hun lotgenoten — ik meen dat ook sommige communisten daarvan weten mee te spreken... — goed te keuren. Integendeel. Ieder weldenkend mens heeft erbied voor het lijden dat zoveel minder moesten doorworstelen. En het pleit voor het goed hart van onze bevolking dat het nog zoveel medelijden betoont voor al die ellende. We begrijpen dan ook moeilijk hoe het mogelijk is dat zolang gezwoegen werd over het lijden dat honderden mensen te Aalst in de betrijdingsdagen — en ook helaas lang daarna — teisterde zo in het lichaam als in de ziel, in harte en goed. Let wel : we gaan hier niet aan goedkoop sentiment doen en evenmin « zwarten » verdedigen als « witten » beschuldigen. We willen hier alleen de waarheid schrijven.

^ Krantenknipsels, 1948-1949. [ADV N, D402]

Tot slot was er het gegeven dat de groep als een communistisch netwerk werd voorgesteld. Zoals in de inleiding aangegeven, was het anticommunisme bij Justitie na de bevrijding volledig teruggekeerd en kon er van een doofpotoperatie geen sprake meer zijn. De daders werden veroordeeld en de groep werd voorgesteld als een communistisch netwerk dat er louter op uit was om terreur te zaaien. Hoewel de KP zich distantieerde van het optreden van de Vliegende Brigade, wierp het proces een smet op haar imago. In de publieke opinie werd beweerd dat de communisten verantwoordelijk waren voor de moord op Herman De Vos en tijdens de twee processen verschenen artikels met titels als: 'De communisten voor het gerecht'.⁵⁷ Zelfs historici stelden de Vliegende Brigade voor als een radicale en communistische vleugel van het Aalsterse verzet.⁵⁸

DE VLIEGENDE BRIGADE: OVERTUIGDE COMMUNISTEN?

Het is echter geraden om kritisch om te gaan met de vermeende banden tussen de Vliegende Brigade en de lokale KP-afdeling. Bij de veroordeelden voor de moord op Herman De Vos was Léon Bocken immers de enige met een lidmaatschap van de partij.

⁵⁷ Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Losse krantenknipsels'.

⁵⁸ Er zijn bijvoorbeeld de masterproef van Robberechts en het boek van De Decker en Mertens: W. Robberechts, *De partisanen van het Bevrijdingsleger in volle bedrijvigheid te Aalst* [...], pp. 145-151.; C. De Decker & A. Mertens, *Erembodegem: één dorp, twee oorlogen* [...], pp. 237-240.

De Vliegende Brigade werd dan ook in eerste instantie opgericht door de onderzoekscommissie die in de Pupillenschool zetelde. Initieel handelde de groep in dienst van deze onderzoekscommissie die tevens de oorspronkelijke leden aanstelde. De kapitein die werd aangesteld, was Gaston De Roover. Tijdens de bezetting was hij actief bij de Gewapende Partizanen, de organisatie die het dichtst bij de KP aanleunde. Over de andere oorspronkelijke leden was weinig bekend behalve hun naam en dat ze tijdens de bezetting lid waren van het OF.⁵⁹ De Vliegende Brigade werd dus oorspronkelijk niet door de KP opgericht, noch waren er officiële banden met de partij op dat moment.

Enkele dagen na de bevrijding werd de Vliegende Brigade al snel gereorganiseerd door Léon Bocken. Kapitein De Roover werd vervangen door Van Der Veken, tijdens de bezetting leidinggevend in het lokale OF. Daarnaast voegde Bocken nieuwe leden toe zoals Louis De Wilde die pas in de zomer van 1944 lid was geworden van het OF en Raymond De Bom die achtereenvolgens lid was geweest van het Geheim Leger en de Groep G na 1942. Dit waren met andere woorden de personen die Bocken op het einde van de bezetting rond zich had verzameld. De basis waarop hij deze personen samenbracht, was of ze zijn communistische gedachtegoed genegen waren. Dit communisme diende echter vooral als dekmantel bij Bocken, die voornamelijk persoonlijke doeleinden nastreefde. Door deze vertrouwelingen op te nemen in de Vliegende Brigade verwierf Bocken immers steeds meer macht en invloed op het naoorlogse Aalst. De andere leden van de onderzoekscommissie verklaarden dat hij hoe langer hoe meer op eigen initiatief handelde en zich steeds minder in verbinding stelde met de verzetsleiders in de onderzoekscommissie van de Pupillenschool. Hij schakelde de Vliegende Brigade niet zelden in voor moeilijk te rechtvaardigen acties.⁶⁰

Op 14 september, de dag na de moord op Herman De Vos, schreef Bocken een brief aan de nationale leiding van het OF in Brussel. Daarin liet hij verstaan dat hij weldra problemen verwachtte in de lokale OF-afdeling omdat er zich te veel 'KP-kameraden' rond hem schaarden en dat hij hierdoor gewantrouwd werd door de andere leden van het OF. Over de moord die de dag voordien in zijn opdracht had plaatsgevonden en waardoor hij waarschijnlijk problemen verwachtte, schreef hij echter niets. Op het einde van zijn brief stelde hij wel de vraag of hij zich de komende periode meer mocht focussen op zijn KP-kameraden.⁶¹ Uit de brief bleek niet wie Bocken hiermee bedoelde maar de periode daarna stelde hij zich bijna uitsluitend in verbinding met de Vliegende Brigade.

Het was dan ook in deze periode dat de groep zich steeds meer afzonderde van de verzetsorganisaties in de Pupillenschool en in opspraak kwam door allerlei drieste

— 59 W. Robberechts, *De partizanen van het Bevrijdingsleger in volle bedrijvigheid te Aalst [...]*, pp. 141-144.

60 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Gustaaf De Stobbeleir'.

61 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Brief van Cox aan Dupont, 14.09.1944'.

acties zoals de bezetting van de villa van Caudron en het bedreigen van procureur des Konings Rommel en onderzoeksrechter Goris, acties die pasten in een strategie van de spanning. In sommige kringen leefde immers de idee van een communistische machtsgreep. Verschillende leden van het lokale OF verklaarden tijdens het proces dat ook Bocken vooral soortgelijke doeleinden had nagestreefd.⁶² De acties vonden namelijk plaats zonder medeweten van het lokale OF en de andere verzetsorganisaties. Dit resulteerde in een scheuring binnen het lokale OF, in november 1944. Er scheidde zich een groep af met meer liberaal gezinde figuren die niet akkoord gingen met het gewelddadige optreden van de Vliegende Brigade. Deze groep ging verder onder de naam Groep Rita. Wat restte van de lokale OF-afdeling stond onder leiding van Bocken en bestond uit verschillende KP-leden, onder wie Dominique Walgraef. Deze tak van het OF was dan ook nauw verbonden met de KP en bleef gevestigd in het lokaal Burgerhuis.⁶³

Door deze splitsing viel het OF *grosso modo* uit elkaar in een communistische tak en een niet-communistische tak. Toch was de Vliegende Brigade geen uitvoerende arm van de communistische partij. Door de villa van Caudron als vaste uitvalsbasis in gebruik te nemen, zonderde de Vliegende Brigade zich niet alleen af van de andere verzetsorganisaties in de Pupillenschool, maar eveneens van de KP-gezinde tak van het OF in lokaal Burgerhuis. De Vliegende Brigade was op dat moment dus een autonoom handelende groep die dienst deed als een soort privé-militie van Bocken, die naast zijn leidinggevende functies bij de lokale OF-afdeling ook persoonlijke doeleinden nastreefde. Hij en de leden van de groep begaven zich hierdoor hoe langer hoe meer in de criminaliteit. De lokale KP verklaarde daarom tijdens het onderzoek niets met het netwerk rond Bocken te maken te hebben.⁶⁴

In de archieven van de KP is bovendien niets terug te vinden over Bocken uit de periode van en na het proces. Het is mogelijk dat hij, al dan niet vrijwillig, zijn lidmaatschap heeft stopgezet in die periode.⁶⁵ Hetzelfde gold voor Dominique Walgraef.⁶⁶ Daartegenover waren de andere leden van de Vliegende Brigade nooit lid van de KP en kwamen hun namen nergens voor in het archief van de partij. Het is bijgevolg pertinent om vragen te stellen bij de ideologische overtuiging van de groep. Ze ontkenen immers allemaal communistische sympathieën te hebben.⁶⁷

62 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor René Van Der Veken en Clementine De Groot'.

63 A. Van Der Heyden, *Oorlogskroniek der stad Aalst. De tweede maal. Vijf jaar lief en leed in de stad van Dirk Martens (1940-1950)*, Aalst, 1976, pp. 118-122.

64 L. De Lentdecker, 'Kommunist Ray De Smet wil tentoonstelling over het verzet', in: *De Voorpost*, 6 september 1974.

65 Dacob, Dossiers Politieke Controle Commissie, Dossier Léon Bocken.

66 Dacob, Dossiers Politieke Controle Commissie, Dossier Dominique Walgraef.

67 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Louis De Wilde, Raymond De Bom en René Van Der Veken'.

^ Een vlag van het Onafhankelijkheidsfront bevestigd op een auto, vermoedelijk tijdens de dagen van de bevrijding na de Tweede Wereldoorlog. [ADV N, VFA 7206]

Het is aannemelijk dat het communisme als dekmantel diende en aangegrepen werd om de acties van de Vliegende Brigade te rechtvaardigen als verzetsactiviteiten. Bocken manipuleerde de leden van de Vliegende Brigade onder ideologische voorwendsels. Zelf werd hij door gerechtelijke psychologen omschreven als een mysterieus, paranoïde en geïsoleerd persoon. Hij werd als een dominant leidersfiguur voorgesteld die macht en invloed probeerde te verwerven over de naoorlogse stad.⁶⁸ In plaats van overtuigde communisten verzamelde Bocken hiervoor vooral beïnvloedbare figuren rond zich. Veeleer dan de communistische ideologie van Bocken werden deze lieden aangetrokken door het extremisme van zijn gedachtegoed. Spilfiguren De Wilde en De Bom werden in de gevangenis door gerechtelijke psychologen omschreven als impulsief, prikkelbaar en beïnvloedbaar. De Bom werd daarnaast als opvliegend, lichtzinnig en kinderachtig beschreven.⁶⁹ De Wilde was al in de jaren 1930 veroordeeld voor verschillende feiten, gaande van zware diefstal tot opzettelijke slagen en verwondingen.⁷⁰ Het waren net deze personen die Bocken had uitgekozen om in te schakelen. Ze waren gemakkelijk te manipuleren. Tussen de leden onderling was daarnaast groepsdruk van groot belang. Dit toonde vooral de verklaring van D'Haeseleer aan, die verklaarde onder sterke groepsdruk gehandeld te hebben en moedwillig naast De Vos schoot.⁷¹

Ten tweede was naast psychologische factoren ook de sociaaleconomische context van belang om te verklaren waarom Bocken deze lieden eenvoudig kon manipuleren. De groep bestond uit arbeiders en werklozen uit de laagste sociale klassen van de samenleving. Onder de algemene verarming van het bezette België kreeg deze laag van de maatschappij het zwaar te verduren. Drie leden van de Vliegende Brigade gingen tijdens de bezetting vrijwillig werken in Duitsland om hun barre bestaan te verbeteren.⁷² Hun latere engagement bij een verzetsorganisatie en nadien bij de Vliegende Brigade was eveneens een opportuniteit om op te klimmen op de sociaaleconomische ladder. Ze hanteerden ideologie eerder als dekmantel of rechtvaardiging voor opportunisme.

Bovendien speelde ook het heersende klimaat van polarisatie tussen verzet en verdachten van incivisme een belangrijke rol. De wrok tegen verdachten van collaboratie was bij veel verzetsleden groot. Bocken maakte hiervan gebruik om de leden van de groep te manipuleren. Ten slotte beweerde de verdediging dat de groep in de periode van de moord op Herman De Vos in de overtuiging verkeerde dat haar acties legitiem

68 Archief Penitentiare en Antropologische Dienst, Penitentiare dienst Sint-Gillis, Dossiers 585-587, Dossiers Léon Bocken.

69 Archief Penitentiare en Antropologische Dienst, Penitentiare dienst Sint-Gillis, Dossiers 585-587, Dossiers Raymond De Bom en Louis De Wilde.

70 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Gerechtelijke precedentes verdachten'.

71 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Benoit D'Haeseleer'.

72 RAG, R81/970-971: HA Gent – Dossier gevonniste zaken, 'Eenzelvigheid en gerechtelijke voorgaande Louis De Wilde, Arthur Matthijs en Raymond De Bom'.

waren door de initiële steun van de onderzoekscommissie. In het machtsvacuüm na de bevrijding lag het gezag immers de facto in handen van deze onderzoekscommissie. De leden van de Vliegende Brigade dachten dat ze een opdracht van de onderzoekscommissie uitvoerden. Het was pas in de periode na de moord op Herman De Vos dat de groep onder leiding van Bocken steeds meer op het criminele pad belandde. De rol van KP-lid Bocken was dus doorslaggevend.⁷³

CONCLUSIE

Bij toeval ontsnapte VTB-voorzitter Van Overstraeten in september 1944 aan een terechtstelling door de Vliegende Brigade. Indien hij toch het slachtoffer had geworden van deze groep had dit waarschijnlijk meer aandacht gekregen dan de terechtstelling van Herman De Vos. Van Overstraeten was immers veel bekender dan de Vlaamsgezinde onderwijzer die door de Vliegende Brigade werd neergeschoten. Niettemin was ook de moord op Herman De Vos een belangrijke casus in de herinnering aan de bevrijding van 1944. Zo kwam er in 2017 een voorstel op de agenda van de Aalsterse gemeenteraad om een straat naar Herman De Vos te vernoemen. Het waren niet enkel de sterk vertegenwoordigde Vlaams-nationalistische partijen die het voorstel goedkeurden. Het voorstel werd met een ruime meerderheid aangenomen. Het andere slachtoffer van de Vliegende Brigade, Pierre Cornelis, was immers wel al lang gehuldigd met een plaatsnaam en zelfs een voetbalstadion. Dat beide mannen ten onrechte door een groep verzetsleden werden vermoord, was voor de gemeenteraad de belangrijkste beweegreden om het voorstel goed te keuren.⁷⁴

Wat in Aalst gebeurde, was niet uniek. Geweld tegen verdachten van collaboratie was legio bij de bevrijding. De casus Herman De Vos vertoonde parallellen met het proces tegen de daders van de executies in de gevangenis van Tongeren in september 1944. Ook daar schoven de verschillende protagonisten alle verantwoordelijkheid op elkaar af en werden de daders met de KP geassocieerd. In tegenstelling tot de Vliegende Brigade werden de Tongerse partizanen tijdens het proces wel gesteund door de KP.⁷⁵ Daartegenover distantieerde de partij zich volledig van de Vliegende Brigade, inclusief partijlid Bocken. De Vliegende Brigade was geen uitvoerende arm van de lokale KP maar werd tijdens het proces wel zo voorgesteld, wat een negatieve invloed had op het imago van de partij.

Bovendien wierp de zaak Herman De Vos een smet op het blazoen van het volledige verzet in Aalst. De verzetsorganisaties probeerden daarom alle verantwoordelijkheid in de schoenen van de Vliegende Brigade te schuiven. De groep werd voorgesteld als een ontspoorde groep verzetsleden die louter terreur wilde zaaien. De moord op De Vos

73 R. Meerpoel, *Oorlog en geweld in Aalst. Tussen verzet en criminaliteit*, Universiteit Gent, departement Geschiedenis, masterproef, 2019, pp. 131-141.

74 L. Van der Helst, *De moord op Herman De Vos [...]*, pp. 18-21.

75 A. Clercx, *Onder invloed van de bevrijding [...]*.

werd gezien als het resultaat van de willekeur van de groep. Niettemin hadden de verschillende verzetsleiders een belangrijk aandeel in de moord. De opdracht om een signaal naar het gerecht te sturen kwam namelijk uit de onderzoekscommissie. Hierdoor handelde de groep met de idee dat haar acties legitiem waren. Dit was een belangrijke oorzaak om de normalisering van dodelijk geweld in deze groep te verklaren. De mannen waanden zich in een militaire structuur waarin ze bevelen van hogerhand dienden te gehoorzamen.⁷⁶ De Wilde beweerde zelfs dat hij gepromoveerd werd met unanieme steun van de onderzoekscommissie. Eén van de leden van de onderzoekscommissie verklaarde hierover dat er tijdens de eerste twee weken na de bevrijding veel enthousiasme bestond voor de acties van de Vliegende Brigade.⁷⁷ In deze periode werden de acties van de groep dus gesteund door de verzetsleiders. Het was pas wanneer de Vliegende Brigade de villa van Caudron in gebruik nam als uitvalsbasis en zich steeds meer op het pad van de criminaliteit begaf, dat deze initiële steun wegviel.

Cruciaal in het optreden van de Vliegende Brigade was de rol van Léon Bocken. Deze merkwuurde figuur probeerde na de bevrijding uit machtswellust zoveel mogelijk invloed te krijgen op de stad en schakelde hiervoor de Vliegende Brigade in. De communistische ideologie diende hierbij vooral als dekmantel. Bocken verzamelde dan ook eerder beïnvloedbare figuren rond zich dan overtuigde communisten. De leden waren afkomstig uit de laagste sociale lagen van de samenleving en bevonden zich op het raakvlak tussen overtuiging en opportunisme. Ze werden door Bocken gemanipuleerd in een klimaat van polarisatie. Ideologie werd hierbij aangewend om het gebruikte geweld te rechtvaardigen.

Het is bijgevolg verkeerd om het volledige verzet af te schilderen als een criminele bende. De Vliegende Brigade zonderde zich hoe langer hoe meer af van de andere verzetsorganisaties en handelde steeds gewelddadiger. De verzetsorganisaties namen daarom afstand van de groep rond Bocken en haar drieste acties. Bovendien kwam het tot een scheuring binnen het lokale OF uit onvrede met het optreden van de Vliegende Brigade. Het was dus een kleine minderheid van verzetsleden die steeds meer de grens van de criminaliteit overschreed. Het verzet bestond echter evenmin uit louter idealistische voorvechters van een democratische samenleving. De Vliegende Brigade had wel degelijk haar wortels in het verzet en kreeg opdrachten van de leiders van het verzet. Bovendien werd de terechtstelling van een verdachte van collaboratie gesteund door de meeste leiders van het lokale verzet.⁷⁸ De casus van de Vliegende Brigade toont daarom aan hoezeer we ons moeten hoeden voor globale morele oordelen over 'het verzet'.

— 76 Archief Penitentiare en Antropologische Dienst, Penitentiare dienst Sint-Gillis, Dossiers 585-587, Dossiers Raymond De Bom.

77 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Sebastiaan Verhulst'.

78 Rijksarchief Gent, Archief Hof van Assisen van Gent, Dossiers gevonniste zaken, R81/970-971, 'Verhoor Sebastiaan Verhulst'.